

KESKUSTELUA

Keskustelua luokituksesta tieteenfilosofisesta näkökulmasta

Ranskan ja englannin toimintaa osoittava substantiivi classification (vrt. sa, ru klassifikation, ve klassifikátšija) palautuu uuden ajan tieteellisen latinan verbiin classificare (classis 'luokka', facere 'tehdä'). Luokituksen käsite on hyvin tärkeä yleisessä tieteenfilosofiassa. Jo Aristoteles, universaalinerona ja ensimmäinen suuri luokitaja, tarkoitti luokituksella loogista operaatiota, jossa asiat tai esineet jaetaan hierarkiisiin kategorioihin niiden yhteisten tunnusmerkkien ja eroavaisuuksien mukaisesti. Minkä tahansa luokituksen tarkoituksena on saattaa yhteen ne asiat tai esineet, jotka eniten muistuttavat toisiaan, ja erottaa ne, jotka eroavat toistaan. Päämäärä on käytännöllinen. Usein on syystä sanottu, ettei mikään auta muistia niin paljon kuin luokitus ja järjestys.

Aristoteleen mukaan kaikki tieteet ovat »vain» osia ns. »ensimmäisestä filosofiasta» (lat philosophia prima). Uudella ajalla Descartes loi tästä abstraktista ajatuksesta konkreettisen, elävän kuvan. Ihmishenki on kuin puu, jonka runko edustaa fysiikkaa, juuret metafysiikkaa. Oksat symbolisoivat muita tieteitä. Koko puu on filosofia. — Kaikki luokitusjärjestelmät ovat tuloksia luovasta, filosofisesta ajattelusta. Teoria ja käytäntö yhdistyvät luokituksessa.

Jotta dokumentteihin sisältyvä tieto löydetäisiin käyttöä varten, tarvitaan kirjastossa tiedon järjestämistä. Sitä kutsutaan bibliografiseksi valvonaksi, jota suoritetaan erilaisin erittely- ja jäsentelymenetelmin. Luokitus on tärkeä osa bibliografista valvontaa. Sillä tarkoitetaan lyhyesti sanoen 1) luokkaan tai luokkiin sijoittamista, 2) luokan tai luokkien rakentamista (koostamista) ja 3) näiden toimintojen tulosta.

Fyysiset esineet tai abstraktit asiat sijoitetaan loogiseen järjestykseen niiden keskeisten tunnusmerkkien (kunkin »idean»), yhtäläisyyksien tai erojen mukaisesti; kirjastojen näkökulmasta on luokituksella perinteisesti tarkoitettu kirjojen sijoittamista niille kuuluviin luokkiin kirjaluokituksen suunnitelman mukaisesti. Luokitus voi siis tarkoittaa sitä suunnitelmaa tai kaavaa, jota seuraten kirjat tai muu materiaali järjestetään loogiseen sekvenssiin sisällön (aiheen) tai muodon nojalla.

Luokitus nähdään sellaisena koodijärjestelmänä, jonka puitteissa käsitteitä osoittavat symbolit asettuvat loogiseen järjestykseen. Vuonna 1973 FID ja sen asettama komitea (FID Committee on Classification Research) määritteli luokituksen käsitteissä näin väljästi: [By classification is meant] »a n y method of recognizing relations, generic or other, between items of information, regardless of the degree of hierarchy used and of whether those methods are applied in connection with traditional or computerized information systems.» Määritelmä on myönnytys todellisuuden moninaisuudelle, sille että erilaisia luokitusjärjestelmiä on sadoittain (ellei tuhat). FID onnistui välttämään abstraktikäsitteiden määrittelyssä usein piilevän vaaran: Määrittelyistä saattaa helposti tulla negaatioita. FID määritteli luokituksen yleisen tieteenfilosofian väljissä puitteissa.

Luokitus on kääntämistä. Kirjan tai muun dokumentaariluonteisen aineiston sisältö käännetään (abstrahoidaan) luokkanumeroksi. Luonnollisesta kielestä siirrytään keino-tekoselle luokituskielille huolehtimalla siitä, että näiden kielten välillä vallitsee funktionaalinen yhteys. Kirjastossa kullakin aihealueella on oma luokkanumeronsa. Etu on ilmei-

nen. Hyllystä pois otettu, lainassa ollut kirja voidaan mekaanisesti ja vaivatta sijoittaa omalle kohdalleen hyllyyn. Kun kääntäjä (luokitaja) on antanut uudelle kirjalle luokkanumeron, se voidaan sijoittaa oikealle paikalle vanhojen kirjojen joukkoon. Voipa suorastaan väittää, että vielä kirjoittamaton kirja on luokitusjärjestelmän puitteissa j o n y t olemassa ideatasolla. Kirjan ilmestyminen merkitsee sen laskeutumista ideamaailmasta nimien ja muotojen maailmaan.

Pohdittaessa luokituksen mahdollisuuksia ja rajoituksia toivoisi useammin keskusteltavan kielen problemaattisesta luonteesta. Kautta historian useimmat filosofit ja kaikki (?) kirjastonhoitajat ovat pitäneet itsestään selvänä sitä, että kieli riittää esittämään maailman sellaisena, kuin se todellisuudessa ilmenee. Kieltä ei ole kyetty (haluttu) näkemään niin ongelmallisena, kuin se perimmältään on. Wittgenstein ja Russell eivät tajunneet kielen irrationalaista luonnetta. Minun on vaikea jakaa prof. Ilkka Niiniluodon vakaumusta siitä, että filosofisen logiikan (ja yleensäkin tieteiden) edistyminen merkitsee jatkuvasti lisääntyviä mahdollisuuksia yhä todempien ja ylipäänsä jotakin merkitsevien lauseiden muodostumiseen. Todellisuus on moneutta, ja kaikki muuttuu jatkuvasti. Käsitteiden puhtaaksivilyely ei koskaan johda pysyviin tuloksiin, maailmasta ei tule valmista eikä elämää voi selittää pois matemaatiikan eksaktilla muotokielellä.

Maailman jäsentäminen on ihmiselle ominaista, hänen elin-ehdonsa. Jäsentäminen tapahtuu luokittelevien käsitteiden avulla. George Sand piti koko luonnontutkimuksen avaimena sitä, että »oppi näkemään». Sandin mielestä oli mahdotonta »nähdä» neliometriäkään puutarhasta, ellei käyttänyt hyväkseen luonnontieteen luokittelevia käsitteitä.

Ihminen jäsentää maailmaa reflektioimatta usein lainkaan sitä, että hänen ajatus- tai näkemisvälineikseen muodostamansa käsitteet ovat enintään pelkistettyä todellisuutta. Luonnollisen kielen problemaattisuus merkitsee väistämättä myös keino-tekosien kielen problemaattisuutta. Enemmänkin: Koska luonnollinen kieli jo sinällään on abstraktio, täytyy luonnollisesta kielestä abstrahoidun keino-tekosien luokituskielen olla kaksinkertainen pelkistys, abstraktion abstraktio. En tiedä, pitäisikö tälle jotakin voida. Olipa kieli luonnollinen tai keino-tekoinen, se elää mahdollisuuksissaan ja rajoituksissaan. Vaikka se mitä millä tahansa kielellä voi ilmaista, on parhaimmillaan vain osa todellisuutta, kieli kumminkin mahdollistaa ihmisten välisen kommunikoinnin (joka sekun on vain osa todellisuutta). Luokituskieli saattaa kirjat yhteen niiden tarvitsijoiden kanssa tavalla, jota kirjastonhoitaja pitää adekvaattina.

Kirjastoluokituksen yleistä, »lopullista» teoriaa ei koskaan saada valmiiksi. Moinen teoria pysyy ikuisesti ulottumattomissa siksi, että »kaikki virtaa». Aihealueiden maailma laajenee. Uusia aihealueita syntyy eri tavoin (esim. biofysiikka, biokemia, psykohistoria). Tästä huolimatta kirjastoluokitusta voi pitää omana tieteenään, joka eriytyy kirjastotieteestä ja informatiikasta ja jonka teoreettinen (tosin liikkuvainen) perusta on yleisessä tieteenfilosofiassa. Tämän ei suinkaan tarvitse olla ristiriidassa sen jorkeenkin yleisen käsityksen kanssa, ettei kirjastotiede ja informatiikka ole tiede. — Kirjastoluokitus on vielä jotakin muutakin kuin vain osa kirjastotiedettä ja informatiikkaa. Muutoin ei voi uskottavasti väittää, että osa on itsenäisempi kuin kokonaisuus.

Kaikki tieteenharjoitus on enemmänkin jatkuvaa pyrkimystä kuin pysyvien tulosten kirjaamista. Oswald Spenglerin mielestä »pysyvät tulokset» ovat vain puhetapoja, joita oppinut entusiasmii tuottaa. Tässä voi viitata positivistin Eino Kailaan, joka tarjoaa varoittavan esimerkin kaltaisilleen tyypillisestä sokeasta tieteisuskosta. Kaila oli jossakin yleisötillaisuudessa hyperrellyt käänsään väittäen painokkaasti, että »fyysiikka on sitten valmis». Tietääkseni kukaan kirjastonhoitaja ei ole väittänyt luokitukselta samaa. Onneksi luokitus ei ole »valmis» eikä voi sellaiseksi koskaan tullaakaan.

On tapana luokitaa tutkimus sille tieteenalalle, jonka piirissä se on tehty. Kuitenkin tutkimus voi yhtä hyvin perustein kuulua (myös) jollekin toiselle alalle. Mutta koska sitä

ei ole esitetty tällä toisella alalla (opinnäytteenä), sitä ei hevin myöskään sille luokiteta. Tämä on kaiken ns. poikkitieteellisen tutkimuksen dilemma, jota akateemiset pelisäännöt kaikkine tieteiden välisine rajariitoineen sitkeästi ylläpitävät. Ongelma on erityisen vaikea ns. ihmis- ja hengentieteissä. Jos esim. jonkin kielitieteen (filologian) alalla on julkaistu käsitetutkimus, työ luokitellaan vain ao. kielitieteeseen, vaikka se yhtä hyvin voi olla filosofiaa tai aate- tai oppihistoriaa. Se miten luokitusjärjestelmä noudattaa Ranganathanin peruslakeja, voi joissakin tapauksissa olla hyvin kyseenalaista. Luokitus voi olla tiedon salaamisen muoto, joskaan tämä tiedon salaaminen ei meillä useimmiten liene tietoista huijausta. Tätä kysymystä pitää lähemmin käsitellä toisessa yhteydessä.

Luokitus on (aina vaikeaa) sisällön analyysiä, luettelointi taas jotakin mekaanisempaa. On pantava merkille, että bibliografisen valvonnan muotona luettelointi on kehittynyt paljon pidemmälle kuin luokitus. Tämä johtuu tietenkin näiden toimintojen luonteesta. Luokitus ei kai koskaan tavoita luetteloinnin etumatkaa, varsinkin kun oivallamme, ettei ainakaan luokitusjärjestelmä tule koskaan valmiiksi. Päinvastoin kuin luokitus, luettelointi on »ei-filosofista» ja rutiininomaista, joskaan sekään ei tietenkään ole helppoa. Kummallakin on omat spesifit vaikeutensa. On ilmeistä, että uusien alueiden syntyminen, tieteiden eriytyminen ja interdisiplinäärisyys aiheuttavat luokitukselle vaikeuksia, joita luettelointi ei tunne.

Luokituksesta ja luetteloinnista »voi puhua samana päivänä» vain sikäli, kuin luokituksella tarkoitetaan formaalia, sisällön asemesta muodon nojalla tapahtuvaa luokitusta.

Teknisillä aloilla luokitus on voitu viedä varsin pitkälle. Syynä on se, että niissä — ja yleensäkin eksakteissa tieteissä sisällön analyysi on vähemmän tulkinnanvaraista (so. »objektiivisempaa») kuin yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä. Luokituksen mahdollisuudet ja rajoitukset tulevat konkreettisesti ilmi tarkasteltaessa yksittäisiä tieteenalaja. Luokitus ei tietenkään voi koskaan ylittää ao. tieteenalalan omaa rakennetta — joskus se ei tavoita edes sitä. Niinpä UDK ei tunne luokkaa Vanhan Suomen taloushistoria. UDK:ssa tämä aihepiiri sijoitetaan hiukan harhauttavasti Venäjän historiaan, johon se tietysti tavallaan kuuluukin, mutta josta sitä ei hevin osaa etsiä. Humanistien piirissä on melko yleisenä käsi-

tyksenä, ettei UDK oikein toimi aloilla, joilla sisältöä voi aina analysoida monin tavoin (siis ei-eksaktisissa tieteissä). Luokituksen edellyttämä hyllyysjoiottelu saattaa vaikuttaa monimieliseltä asiakkaasta, joka etsii aineistoa esim. kielifilosoofiasta (josta ei aina tiedetä, onko se kielitiedettä vai filosofiaa vai molempia). Väärennökset on monissa luokitusjärjestelmissä sijoitettu oikeustieteeseen (rikosoikeuteen), vaikka ne kuuluvat yhtä keskeisesti myös historian- ja taiteentutkimuksen piiriin. — Vallan vaikea on käsitetutkimuksen ongelma, josta on edellä jotakin sanottu.

Luokituksen mahdollisuudet/rajoitukset riippuvat viime kädessä ao. kirjastosta, siis paikallisista olosuhteista. Aivan varmasti luokitus toimii parhaiten sellaisissa kirjastoissa, jonka kokoelmat rajoittuvat vähälukuisille tieteenalajille. Turussa olevaa Donnerin suvun uskontotieteellistä kirjastoa on luokituksen osalta sanottu diplomaattisesti omaperäiseksi. »Omaperäisyys» tarkoittaa tässä tunnustusta, sillä luokitus toimii siellä hyvin. Luokituksen toimivuus ei niinkään riipu käytettävästä järjestelmästä kuin paikallisista olosuhteista. Yhteistieteellisissä kirjastoissa luokitus on ongelmallisempaa kuin erityistieteellisissä tai yleisissä kirjastoissa.

Juhani Sarsila

Kirjallisuutta:

- Buck P., Libraries & Universities. Addresses and Reports. Ed. by E. E. Williams. London 1964.
- Kent A. — Lancour H. (Eds.), Encyclopedia of Library and Information Science. Vol. 5. (Circulation to Coordinate Indexing). New York 1971.
- Langridge D. W., Classification and Indexing in the Humanities. London 1976.
- Maltby A. (Ed.), Classification in the 1970's. A Discussion of Development and Prospects for the Major Schemes. London 1972.
- Maurois A., Sydän ei erehdy eli George Sandin elämä. Suomentanut R. Wilenius. Porvoo 1954.
- Ranzoli C., Dizionario di scienze filosofiche. Sesta edizione. Milano 1963.
- Richardson E. C., Classification Theoretical and Practical. Third Edition. Hamden 1964.